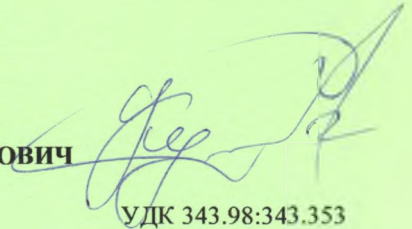

Авт
К90

АКАДЕМІЯ АДВОКАТУРИ УКРАЇНИ

КУЛИК СЕРГІЙ СЕРГІЙОВИЧ

УДК 343.98:343.353

**РОЗСЛІДУВАННЯ ПРИВЛАСНЕННЯ, РОЗТРАТИ МАЙНА
АБО ЗАВОЛОДІННЯ НИМ ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ
СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук**

Київ – 2015

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Невідчуване право власності, яка є економічною основою існування будь-якого суспільства, вважається однією з найважливіших гарантій реалізації невід'ємних конституційних прав і свобод людини. Захист об'єктів права власності залишається пріоритетним завданням кримінально-правової політики держави (ст. 17, 41 Конституції України).

Серед злочинів проти власності помітно виділяються заволодіння чужим майном, учинені шляхом привласнення, розтрата або зловживання службовою особою своїм службовим становищем. Їхня підвищена суспільна небезпека полягає в тому, що такі діяння пов'язані з іншими тяжкими та особливо тяжкими злочинами у сфері господарської та службової діяльності, суб'єктами яких є переважно службові особи, які завдають збитків у великих та особливо великих розмірах як державі, так і підприємствам та організаціям усіх форм власності.

Дані офіційної статистики МВС України та звіти Генеральної прокуратури України протягом 2010–2014 рр. демонструють загрозливі тенденції до збільшення кількості виявлених злочинів, передбачених ст. 191 КК України (з 7,5 тис. до 12,7 тис.), а також розмірів завданої ними шкоди. Відзначаються певні особливості механізму злочинів (злочинних схем) у різних сферах господарської та фінансової діяльності. Цьому сприяють недоліки правового та організаційного характеру щодо обігу грошових коштів, матеріальних цінностей, їх обліку, звітності на тлі послаблення державного контролю та корупційних процесів. Розслідування привласнення, розтрата або заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем неможливе без належної взаємодії слідчого з оперативно-розшуковими, експертними підрозділами та органами фінансового контролю, кожен з яких уповноважений застосовувати специфічні засоби збирання доказів.

Вивченню проблем розслідування злочинів проти власності приділялася значна увага криміналістами радянського періоду, унаслідок чого було розроблено загальні та окремі положення методики розслідування розкрадань державного або колективного майна, учинених службовими особами у різних сферах господарювання (А.Л. Дудніков, Г.Ю. Жирний, О.А. Зуєв, А.О. Крикунов, С.В. Парфенков, В.Д. Пчолкін, Б.Г. Розовський, В.Г. Танасевич та ін.). Пізніше з'явилися криміналістичні рекомендації з розслідування привласнення, розтрата або зловживання службовим становищем стосовно окремих категорій приватного майна (В.З. Багинський, В.С. Давиденко, С.І. Ніколаюк, В.М. Сушенко та ін.).

Пошук шляхів удосконалення проблем методики розслідування злочинів проти власності та у сфері службової діяльності залишався предметом активних дискусій вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема Ю.П. Аленіна, Л.І. Аркуші, В.П. Бахіна, Р.С. Белкіна, В.І. Василичука, А.Ф. Волобуєва, І.В. Гори, В.А. Журавля, А.В. Іщенка, Н.С. Карпова, В.О. Коновалової, В.П. Корж, О.Є. Користіна, В.В. Лисенка, Є.Д. Лук'янчикова, Г.А. Матусовського, Д.Й. Никифорчука, В.Л. Оргинського, М.А. Погорецького, Р.Л. Степанюка, О.Ю. Татарова, В.В. Тіщенко, Л.Д. Удалової, П.В. Цимбала, С.С. Чернявського, Ю.М. Чорноус, В.Ю. Шепітька, О.О. Юхна та ін.

Однак увесь спектр проблем методики розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у наукових дослідженнях розглядаються фрагментарно, переважно в межах загальних питань розслідування корисливих посягань на власність або злочинів у сфері господарської діяльності. Більшість методологічних положень та рекомендацій, запропонованих ще за радянських часів, сьогодні, в умовах нового кримінального процесуального та регулятивного законодавства, втратили свою актуальність або потребують суттєвого коригування, зокрема щодо порядку збирання доказів на початковому етапі розслідування, організації й тактики проведення слідчих (розшукових) дій, взаємодії слідчого з оперативними підрозділами та іншими суб'єктами, використання спеціальних знань, що й підкреслює актуальність теми дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрям дослідження узгоджується зі Стратегією національної безпеки України «Україна у світі, що змінюється» (у редакції Указу Президента України від 8 червня 2012 р. № 389/2012), ґрунтується на положеннях Державної програми профілактики правопорушень на період до 2015 р. (розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 р. № 1209-р), Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері (розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2012 р. № 569-р), Концепції державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю (Указ Президента України від 21 жовтня 2011 р. № 1000/2011), відповідає Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2010–2014 років (наказ МВС України від 29 липня 2010 р. № 347), включений до планів науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт Національної академії внутрішніх справ на 2013, 2014 роки. Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 29 лютого 2012 р., протокол № 2, та схвалено Координаційним бюро НАПрН України (№ 1444, 2012 р.).

Мета і задачі дослідження. *Мета* дослідження полягає в розробленні теоретичних основ розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Для досягнення зазначеної мети було поставлено такі *задачі*:

– визначити місце привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у структурі корисливих посягань на власність та сформулювати теоретичні основи криміналістичної методики їх розслідування;

– охарактеризувати способи привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, розкрити зміст та зв'язки інших елементів їх криміналістичної характеристики;

– з'ясувати особливості виявлення ознак привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем;

– визначити типові слідчі ситуації та відповідні програми дій слідчого на початковому етапі розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем;

– розкрити порядок взаємодії слідчих зі співробітниками оперативних підрозділів, експертної служби та контролюючих органів на початковому етапі розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем;

– запропонувати рекомендації стосовно проведення окремих слідчих (розшукових) дій, спрямованих на збирання (перевірку) доказів з матеріальних та особистісних джерел;

– встановити особливості призначення та проведення окремих видів судових експертиз у кримінальних провадженнях цієї категорії.

Об'єкт дослідження – злочинні посягання на майно, вчинені шляхом привласнення, розтрати або заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем, а також відповідна слідча та експертна практика органів внутрішніх справ, правозастосовна діяльність контролюючих і правоохоронних органів.

Предмет дослідження – розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертації є *діалектико-матеріалістичний* метод, що сприяв розумінню об'єкта дослідження в контексті поєднання потреб науки й практики. Застосовувались також загальнонаукові методи формальної логіки (*аналізу, синтезу, дедукції, індукції, аналогії, абстрагування*), що дало змогу на теоретичному рівні розкрити зміст розглядуваних питань (розділи 1–3), а також низка спеціальних методів, зокрема: *порівняльно-правовий* – під час аналізу ефективності застосування норм матеріального й процесуального права, регулятивного законодавства, оцінювання визначень і підходів вітчизняних та зарубіжних учених (розділ 1, підрозділи 2.2, 2.3, 3.1, 3.2); *історико-правовий* – дав змогу розкрити генезис ключових етапів становлення та розвитку криміналістичної методики розслідування розкрадань та інших корисливих посягань на власність (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1); *догматичний* – при тлумаченні кримінально-правових і криміналістичних категорій, уточненні понятійно-категоріального апарату дослідження (розділи 1–3); *системно-структурний* – при розгляді зв'язків елементів криміналістичної характеристики злочинів, опрацюванні матеріалів кримінальних проваджень за окремими кількісними та якісними параметрами (підрозділи 1.2, 1.3, 2.1, 2.3, розділ 3); *статистичний* – при ілюстрації теоретичних висновків даними державної і відомчої статистики, узагальненні результатів вивчення емпіричних джерел (розділи 1–3); *соціологічні* – для з'ясування думок працівників правоохоронних органів щодо проблем виявлення та розслідування злочинів досліджуваної категорії (розділи 1–3).

Емпіричну базу дослідження становлять узагальнені результати вивчення матеріалів 232 кримінальних проваджень (справ) щодо привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України) та 46 відповідних обвинувальних вироків судів за період

2010–2014 рр.; зведені дані соціологічного опитування 302 слідчих органів внутрішніх справ з усіх регіонів України; систематизовані статистичні матеріали про стан злочинності та результати роботи правоохоронних органів України за 2010–2014 рр.; аналітичні матеріали МВС України, Генеральної прокуратури України, Державної фінансової інспекції України, а також досвід автора на різних посадах в органах внутрішніх справ.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що робота є першим в Україні дослідженням, у якому комплексно, з урахуванням сучасного стану законодавства та правозастосовної практики, розкрито теоретичні засади та запропоновано практичні рекомендації з методики розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, зокрема:

вперше:

- визначено місце привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у структурі майнових злочинів та доведено необхідність подальшого формування видової методики їх розслідування, яка містить загальні рекомендації стосовно збирання доказів корисливих посягань на власність, учинених службовими особами шляхом зловживання своїм службовим становищем у різних сферах господарювання, що дозволяє вважати її базовою для розслідування й інших споріднених злочинів, передбачених ст. 200, 205, 209, 364, 364–1, 366, 367 КК України;

- розроблено рекомендації щодо проведення ревізій та інвентаризаційних та інших перевірок фінансово-господарської діяльності підприємств, установ та організацій публічного та приватного права у поєднанні зі слідчими (розшуковими) діями та негласними слідчими (розшуковими) діями, витребуванням (вилученням) та криміналістичним дослідженням документів, одержанням висновків експертів на початковому етапі розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем;

- систематизовано та змістовно розкрито способи заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем у різних сферах господарської та фінансової діяльності, у зв'язку з чим виокремлено специфіку інших елементів їх криміналістичної характеристики, зокрема предмету злочинного посягання, умов та обстановки вчинення злочину, особи злочинця та слідової картини;

удосконалено:

- теоретичні основи формування методики розслідування злочинів проти власності з визначенням її місця в системі криміналістичних методик;

- тактику проведення обшуку, огляду та допиту як найбільш поширених слідчих (розшукових) дій під час розслідування привласнення, розтрата або заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем;

- програми дій слідчого у взаємодії з оперативними та іншими підрозділами органів внутрішніх справ, а також органами фінансового контролю в типових ситуаціях початкового етапу розслідування привласнення, розтрата майна або

заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем залежно від наявної доказової та орієнтуючої інформації про подію злочину, причетних до нього осіб, характер і розмір заподіяної шкоди;

дістало подальший розвиток:

– система зв'язків елементів криміналістичної характеристики привласнення, розтрати або заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем, яка містить узагальнені відомості про особу злочинця, предмет посягання, спосіб злочину, обстановку вчинення злочину, слідову картину;

– положення, що визначають порядок взаємодії слідчих зі співробітниками оперативних підрозділів, експертної служби та контролюючих органів на етапі реалізації матеріалів ревізій та інших перевірок фінансово-господарської діяльності підприємств, установ та організацій (публічного та приватного права), збирання та перевірки доказів на стадії досудового розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень;

– порядок призначення та проведення окремих видів судових експертиз при розслідуванні привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що теоретичні положення, висновки та пропозиції, отримані в межах дослідження, впроваджено та можуть використовуватись у:

– *законотворчій діяльності* – під час внесення змін та доповнень до Закону України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» щодо підстав проведення ревізії в кримінальному провадженні, а також до КПК України в частині врегулювання проведення інвентаризації як засобу збирання доказів (акт Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності від 25 квітня 2013 р. № 04–20/12–907);

– *практичній діяльності* слідчих підрозділів – при розробленні методичних рекомендацій з розслідування привласнення, розтрати або заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем (акт Головного слідчого управління МВС України від 20 травня 2013 р.), а також судових органів при підготовці проекту Постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ (акт Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 10 листопада 2014 р.);

– *навчальному процесі* – під час підготовки навчально-методичних, лекційних, дидактичних матеріалів з навчальних дисциплін «Криміналістика», «Актуальні проблеми розкриття та розслідування злочинів» (акти впровадження Національного університету «Кієво-Могилянська академія» від 18 вересня 2013 р., Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка від 9 жовтня 2013 р., Національної академії внутрішніх справ від 2 грудня 2014 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним дослідженням та особистим здобутком дисертанта. Наукові ідеї та розробки, що належать співавторам методичних рекомендацій «Розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з фіктивним підприємництвом та діяльністю

«конвертаційних центрів» (авторська частка в них не менше 30 %), у дисертації не використовувалися.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертаційного дослідження доповідалися на шести міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, а також засіданні круглого столу, зокрема «Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики» (м. Одеса, 2 листопада 2012 р.); «Розкриття злочинів за новим кримінальним процесуальним кодексом України» (м. Київ, 8 листопада 2012 р.); «Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії» (м. Переяслав-Хмельницький, 29–30 квітня 2014 р.); «Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії» (м. Переяслав-Хмельницький, 29–30 листопада 2014); «Проблемні аспекти експертної практики» (м. Київ, 4 грудня 2014 р.); «Актуальні питання теорії і практики криміналістичної науки» (м. Київ, 23 січня 2015 р.).

Публікації. Основні результати й висновки, що сформульовані в дисертації, відображено в 12 наукових публікаціях, серед яких п'ять наукових статей, опублікованих у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, зокрема одна стаття – у фаховому виданні іноземної держави, шість тез доповідей у збірниках науково-практичних конференцій, а також методичні рекомендації.

Структура дисертації. Робота складається із вступу, трьох розділів, що включають у себе дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (210 найменувань на 24 сторінках) і двох додатків на 14 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 220 сторінок, із них основний текст – 182 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертації; зазначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; висвітлено мету, задачі, об'єкт, предмет, методи дослідження; виокремлено наукову новизну, практичне значення одержаних результатів; надано відомості щодо їх апробації, наведено характеристику основних публікацій дисертанта.

Розділ 1 «Криміналістична характеристика привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем» складається з трьох підрозділів, присвячених розгляду теоретичних питань формування методики їх розслідування.

У підрозділі 1.1. *«Теоретичні засади формування криміналістичної методики розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем»* розкривається визначення цієї категорії злочинів, оцінюється стан наукової розробленості проблем їх розслідування на різних етапах розвитку криміналістики.

Наголошується на наукових працях учених «радянського» періоду (Г. А. Густов, М. К. Камінський, Г. А. Матусовський, В. Г. Танасевич та ін.) стосовно поняття «розкрадання» та визначення його форм, до яких належать

«привласнення», «розтрата» та «зловживання службовим становищем». Проаналізовано описані в криміналістичній літературі класифікації способів розкрадань¹ залежно від галузі господарства, місця суб'єкта злочину в системі економічних відносин, особливостей системи обліку та звітності, специфіки предмета посягання тощо. За даними вивчення матеріалів кримінальних проваджень, сучасні вияви привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем мають місце здебільшого в таких сферах: бюджетній (44 %), торговельній (38 %), будівництва (10 %), банківській (5 %), інших (3 %).

Доведено, що спроби систематизувати типові відомості про криміналістично значимі ознаки привласнення, розтрата майна або зловживання ним шляхом зловживання службовим становищем було зроблено в окремих роботах та дисертаційних дослідженнях, присвячених методиці розслідування розкрадань державного та колективного майна (Д.І. Бедняков, О.Г. Птіцин, В.К. Чаюк, І.Ф. Ясенев та ін.), що дістало розвиток пізніше в рамках так званих «елементного» (статистичного) та «фазового» (динамічного) підходів до побудови криміналістичної характеристики економічних злочинів, яка включає в різних конфігураціях: дані про спосіб підготовки, вчинення та приховування злочину (головний елемент); обстановку вчинення злочину (просторово-часові параметри та фактори регулятивного характеру); предмет злочинного посягання (кошти та майно, що мають різну економічну та юридичну природу); відомості про особу злочинця та потерпілого, наслідки злочину у вигляді характерних слідів (матеріальних та ідеальних), а також характеру та розміру шкоди, завданої злочинцем.

Встановлено, що методика розслідування розкрадань за своєю природою є комплексною, адже відповідні злочинні технології здебільшого є множиною діянь, що кваліфікуються за сукупністю різних злочинів залежно від сфери господарювання, способу вчинення злочину, специфіки суб'єкта та предмета злочину. Це положення визначає потребу розроблення загальних криміналістичних рекомендацій з розслідування усього масиву основних та споріднених злочинів, що включатимуть окремі методики розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем: 1) за галузевим принципом (у сферах: бюджетній, торговельній, будівництва, банківській, інших); 2) за видовою ознакою (залежно від кримінально-правової характеристики злочинів); 3) за криміналістичними ознаками суб'єкта злочину, предмета злочину, елементами обстановки тощо.

У підрозділі 1.2. *«Характеристика способів привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем»* проаналізовано специфіку реалізації злочинної діяльності на окремих етапах (підготовка, вчинення, приховування) в різних сферах господарської діяльності (у бюджетній, торговельній, банківській, будівництва, лісового господарства). Встановлено, що особливу небезпеку становлять розкрадання, вчинені стосовно

¹ Термін «розкрадання» використовується як родовий для позначення всіх форм привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

бюджетних коштів, а також з використанням електронних розрахунків або інших засобів доступу до систем банківських грошових переказів.

Наведено низку загальних рис, що притаманні механізму вчинення розкрадань у будь-якій галузі, зокрема: зв'язок способів з особливостями законодавчого (нормативного) регулювання окремих груп правовідносин; для розкрадання характерні повноструктурні (найбільш кваліфіковані) способи, що включають комплекси дій з підготовки, вчинення та приховування злочину; більшість розкрадань характеризуються перенесенням елементів приховування злочину на попередні етапи злочинної діяльності.

Особливістю підготовки до вчинення злочину є створення належних організаційних і технічних умов для реалізації злочинної мети шляхом вжиття розвідувальних заходів, використання суб'єктів господарської діяльності з ознаками фіктивності (в тому числі укладання угод із суб'єктами, створені з порушенням законодавства, на підставних осіб, зареєстровані в офшорних зонах), відкриття рахунків у банках, підроблення документів (договорів, рахунків-фактур, товарно-транспортних і видаткових накладних, актів приймання-передачі виконаних робіт, їх обов'язкових реквізитів). До способів приховування належать: фіктивне банкрутство, знищення предметів і документів, ліквідація суб'єктів господарювання, використання корупційних зв'язків при проведенні перевірок, ревізій тощо. Акцентовано увагу на криміналістичних особливостях одного з поширених способів приховування розкрадань – фальсифікації документів (протоколів, договорів, балансів, звітів підприємства, розписок та ін.).

У підрозділі 1.3. «Інші елементи криміналістичної характеристики привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем» проаналізовано значимі для розслідування загальні та особливі ознаки предмета злочинного посягання, особи злочинця та потерпілого, а також слідової картини.

До предмета привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем найчастіше належать: готівкові кошти в національній валюті (45,6 %), кошти на банківських рахунках (29,5 %), готівкові кошти в іноземній валюті (14,9 %), матеріальні цінності (10,6 %), цінні папери (2,3 %). Предметами споріднених злочинів також можуть бути основні засоби підприємств, які проходять процедуру приватизації, платіжні картки, нематеріальні активи (частки, паї, продукти інтелектуальної власності, які мають вартісні показники), а також програмні продукти. Підтверджено, що на обрання способів підготовки, вчинення та приховування розкрадань впливають низка об'єктивних обставин, що визначають режим обігу (зберігання) коштів та майна, зокрема: недоліки в організації служб безпеки підприємств, установ, організацій (43,4 % опитаних); нормативна невизначеність порядку здійснення певних фінансових або господарських операцій (32,1 %); прорахунки при підборі матеріально відповідальних осіб (13,6 %); відсутність належного контролю з боку держави (12,2 %); необачлива (недбала) поведінка потерпілих (4,3 %).

Суб'єктів розкрадань умовно розподілено на «внутрішніх» (службові особи органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних чи

комунальних підприємств, організацій незалежно від форми власності) та «зовнішніх» (з числа осіб, які мали доступ до предмета розкрадання унаслідок виконуваних професійних або технічних функцій). Оскільки близько третини (33,2 %) злочинів цієї категорії учинено у складі групи, зосереджено увагу на особливостях формування та функціонування відповідних об'єднань. Виокремлено типи груп розкрадачів: випадкові, ситуативні, організовані, змішані (поєднують ознаки кількох типів). Найнебезпечнішими вважаються два останні типи, оскільки саме їхніми діями завдано найбільшої матеріальної шкоди.

Звертається увага на необхідність виявлення, вилучення та дослідження різних категорій документів бухгалтерського обліку та звітності, що відображають господарські відносини, платіжно-розрахункових, електронних, а також інших категорій матеріальних носіїв інформації, які зберігають сліди злочину.

Розділ 2 «Початковий етап розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем» складається із трьох підрозділів і присвячений проблемам виявлення ознак таких злочинів, особливостям збирання доказів у типових слідчих ситуаціях, взаємодії слідчого з оперативними підрозділами та спеціалістами.

У підрозділі 2.1. «Виявлення ознак кримінальних правопорушень та початок кримінального провадження» розкрито специфіку оцінювання слідчим початкової інформації про кримінальне правопорушення залежно від джерел її надходження (звернення контролюючих органів, акти ревізій та інших перевірок, реалізація матеріалів оперативно-розшукової діяльності, заяви та повідомлення громадян і суб'єктів господарювання), а також перелік обставин, що підлягають з'ясуванню у зв'язку зі встановленням: події кримінального правопорушення (факт розкрадання або нестачі коштів чи майна, правовий режим їх обігу та зберігання, спосіб учинення злочину); причетності до злочину конкретних осіб (спрямування умислу, мета, наявність співучасників, розподіл ролей у групі); розміру завданої шкоди (документально підтверджене обрахування суми збитків). Додатково акцентовано увагу на встановленні ознак інших злочинів у сфері господарської та службової діяльності, що пов'язані з подією розкрадання.

Доведено, що найбільш ефективним методом виявлення розкрадань є документальна ревізія. Упродовж 2014 року розпочато 2,7 тис. досудових розслідувань за матеріалами проведених контрольних заходів (ревізій, перевірок тощо) працівниками Державної фінансової інспекції (1,9 тис. контрольних заходів проведено за власною ініціативою та решта – за зверненнями правоохоронних органів). Водночас більшість опитаних слідчих (56,2 %) вважають стан взаємодії органів досудового розслідування та підрозділів Держфінінспекції таким, що потребує суттєвого правового вдосконалення. Запропоновано внести зміни та доповнення до КПК України (ст. 36, 40, 93, 99) щодо врегулювання проведення ревізії та інвентаризації як засобів збирання доказів.

Наголошується, що успішне виявлення розкрадань можливе лише за умов поєднання процесуальних дій з застосуванням методів криміналістичного аналізу документів, призначенням ревізій (зустрічних перевірок) фінансово-господарської

діяльності суб'єктів господарювання та вжиттям організаційних заходів контролю наявності та обігу товарно-матеріальних цінностей і грошових коштів. Особливого значення в цьому набуває взаємодія слідчого зі співробітниками оперативних підрозділів та спеціалістами різного профілю (експертами-криміналістами, бухгалтерами, з комп'ютерних технологій, фінансового обліку та аудиту, банківської діяльності).

У підрозділі 2.2. *«Типові слідчі ситуації та версії початкового етапу розслідування»* розглянуто алгоритми дій слідчого, виходячи з аналізу чинників, що найбільше впливають на характер збирання стороною обвинувачення доказів, до яких належать: джерело початкової інформації про злочин (46,4%), ким зібраний первинний матеріал (32,5%), статус та повноваження осіб, які причетні до злочину (24,8%), кому завдано шкоди (10,9%).

Послідовність і спрямування слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій у типових ситуаціях початкового етапу розслідування розкрадань залежить від джерела одержання інформації про злочин (акти документальних ревізій, результати оперативно-розшукової діяльності, матеріали перевірок заяв і повідомлень), а також встановлених відомостей про причетних до злочину осіб.

Встановлюючи ознаки розкрадання, слідчий, водночас, перевіряє загальні версії про характер події, послідовно вирішуючи завдання перевірки окремих версій про безпосередній предмет посягання, способи розкрадання, коло осіб, причетних до них. Відповідно до способів приховування розкрадань систематизовано перелік типових версій із заходами щодо перевірки, що необхідно враховувати під час планування досудового розслідування. Оскільки кримінальне провадження в більшості розкрадань починається у зв'язку з виявленням недостач (у 2014 р. виявлено 1,4 тис. недостач на загальну суму 216,5 млн грн), запропоновано типові версії за виявленими фактами приховування недостач, виокремлено можливі напрями їх перевірки, зокрема шляхом планування слідчих (розшукових) дій з метою виявлення співучасників, корупційних зв'язків підозрюваного, відшкодування шкоди, завданої злочинцем.

У підрозділі 2.3. *«Взаємодія слідчих, працівників оперативних та інших підрозділів на початковому етапі розслідування привласнення, розтрати або заволодіння майном иляхом зловживання службовим становищем»* обговорюється, що саме завдяки спільній діяльності зазначених суб'єктів можливо вирішити низку завдань щодо притягнення до відповідальності винуватих осіб, відшкодування завданої кримінальними правопорушеннями шкоди, відновлення порушених прав та інтересів громадян та юридичних осіб.

Результативною під час розслідування злочинів цієї категорії визнано взаємодію слідчого з підрозділами Держфінінспекції (65,6% слідчих), Державної служби боротьби з економічною злочинністю (59,9%) та Експертної служби МВС України (48,3%). Найчастіше взаємодія слідчих та співробітників оперативних підрозділів на початковому етапі розслідування розкрадань відбувається у таких формах: спільний розгляд заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення; направлення оперативним підрозділом матеріалів за результатами оперативно-розшукової діяльності до слідчого підрозділу; робота у складі слідчо-оперативних

груп; виконання співробітниками оперативного підрозділу письмових доручень про проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій (зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, спостереження за особою, річчю або місцем, обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, аудіо-, відеоконтроль особи) та ін.

Наголошується на доцільності запровадження спеціалізації підрозділів слідчих управлінь (відділів) ГУМВС, УМВС та слідчих територіальних органів внутрішніх справ на розслідуванні кримінальних правопорушень зазначеної категорії. Запропоновано порядок проведення спільних заходів щодо забезпечення відшкодування завданої шкоди, у тому числі з розшуку майна і коштів, на які може бути накладено арешт, та встановлення їх місцезнаходження.

Розділ 3 «Проведення окремих слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях щодо привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем» складається із трьох підрозділів, у яких розкрито особливості організації і тактики обшуку, огляду, допиту, а також призначення окремих видів судових експертиз.

У підрозділі 3.1. «Організація й тактика проведення слідчих (розшукових) дій для отримання інформації з матеріальних джерел» йдеться про особливості проведення обшуку та огляду.

Встановлено, що обшук проводився у 78 % кримінальних проваджень найчастіше в службовому приміщенні (офісі), житлі чи іншому володінні підозрюваного. Розкрито підстави проведення цієї слідчої (розшукової) дії, мету та завдання, специфіку підготовки, особливості тимчасового вилучення виявлених предметів і документів, порядок залучення до обшуку як спеціалістів бухгалтерів, експертів-криміналістів, фахівців у галузі комп'ютерних технологій. Підготовка до обшуку зазвичай включає такі організаційні заходи: збирання та аналіз інформації про об'єкти обшуку та предмети пошуку; обрання тактики проведення обшуку (раптовий обшук, серія обшуків тощо); підбирання необхідних науково-технічних засобів. Об'єктом тимчасового вилучення під час обшуку, що проводився у цій категорії кримінальних проваджень, були: документи підприємств, установ та організацій (59,6 %); предмети та документи, що зберегли сліди злочину (40,4 %) або з ознаками речових доказів (33,4 %); зняття й засоби вчинення злочину (16,2 %); комп'ютерна техніка (5,3 %).

Визначено, що з набранням чинності новим КПК України виникли певні проблеми, пов'язані з проведенням обшуку, зокрема особи, у якій проводилася така слідча (розшукова) дія, не обов'язково вручається копія протоколу обшуку (цього обов'язку сторони обвинувачення не закріплено в КПК), що призводить до ускладнень під час розгляду справи в суді. У зв'язку з неоднозначним тлумаченням суб'єктами сторони обвинувачення положень ст. 235 КПК України («Ухвала про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи») не виключаються зловживання строком проведення обшуку. Посилаючись на те, що в кримінальному процесуальному законодавстві визначено лише строк дії ухвали на проведення обшуку, а про фактичний його початок та завершення не йдеться, слідчі можуть

проводити обшук місяцями, зупиняючи його під різними приводами, нерідко надуманими.

Огляд місцевості (46 %), приміщень (64 %), предметів (81 %) і документів (96 %) як невідкладну слідчу (розшукову) дію проводять у разі необхідності виявити та зафіксувати відповідні обставини вчинення кримінального правопорушення. Виокремлено завдання й тактичні прийоми огляду залежно від видів та стадій (підготовчої, робочої та заключної) проведення цієї слідчої (розшукової) дії. Особливу увагу зосереджено на рекомендаціях з огляду документів як найбільш поширеного засобу збирання доказів під час розслідування розкрадань. Підкреслено важливість залучення спеціалістів та застосування технічних засобів під час огляду комп'ютерів (їх мереж та комп'ютерних систем) з метою збереження інформації, що в них міститься. Доведено, що в цій категорії кримінальних проваджень проведення огляду місця події є засобом перевірки версії про інсценування іншого злочину, вчиненого з метою приховання привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

У підрозділі 3.2. *«Організація й тактика проведення слідчих (розшукових) дій для отримання інформації з особистісних джерел»* розглядається порядок одержання показань від свідків і підозрюваних під час їх допиту.

Особливості допиту свідків, що впливають на обрання тактичних прийомів, визначаються статусом допитуваних осіб, характером зв'язків з підозрюваним (фігурантом), їх можливою причетністю до вчинення фінансових, дисциплінарних та інших правопорушень. З урахуванням зазначених критеріїв виокремлено такі категорії свідків: працівники державних контролюючих органів, службові особи, які брали участь у перевірці суб'єктів господарської діяльності, іншим чином сприяли виявленню кримінального правопорушення та викриттю підозрюваного; бухгалтерські працівники та інші службові особи суб'єкта господарювання, які володіють інформацією про обставини вчинення кримінального правопорушення та службову діяльність підозрюваного; особи, які брали участь в окремих операціях (нотаріуси, операціоністи й касири банків, комірники, водії та ін.); знайомі підозрюваних (фігурантів) у позаслужбових стосунках (родичі, друзі, сусіди, коханці).

Тактичні прийоми допиту підозрюваних залежать від ситуації допиту (конфліктної або безконфліктної). Наголошено, що в 83 % випадків допит підозрюваного мав характер конфлікту, що полягав у наданні неправдивих показань (69,5 %), відмові від дачі показань (29,8 %), протиправних діяч (погрози, підкупі, корупційному тиску) щодо слідчого або керівників органу досудового розслідування (26,8 %). Встановлено, що у 74 % підозрювані не визнавали своєї винуватості у вчиненні кримінального правопорушення, посилаючись на вчинення злочину сторонніми особами, форс-мажорні обставини, неправомірні дії з боку конкурентів, співробітників контролюючих і правоохоронних органів або перекладаючи відповідальність на співучасників.

У підрозділі 3.3. *«Особливості призначення та проведення окремих видів судових експертиз»* обґрунтовується необхідність залучення слідчим судових

експертів різного профілю, призначення та проведення окремих видів судових експертиз.

Призначення судових експертиз вважається найбільш ефективною формою використання спеціальних знань під час досудового розслідування розкрадань (53,3 % опитаних слідчих) поряд з залученням спеціалістів у сфері бухгалтерського обліку, фінансів, кредиту для надання безпосередньої технічної допомоги (33,1 %) та до проведення окремих слідчих (розшукових) дій (27,2 %).

Встановлено, що вид експертизи визначається з урахуванням галузевої специфіки, предмета посягання, способів учинення та приховування злочину, а також низки інших обставин кримінального правопорушення. За результатами вивчення матеріалів кримінальних проваджень найчастіше призначаються: судово-економічні експертизи (судово-бухгалтерська, судова фінансово-економічна) для усунення суперечностей між матеріалами документальної перевірки (ревізії) та кримінального провадження, встановлення правильності та повноти застосованих методів документальної ревізії, підтвердження результатів документальної перевірки щодо характеру та розміру матеріальної шкоди, завданої кримінальним правопорушенням; криміналістичні експертизи (судово-почеркознавча, техніко-криміналістична експертиза документів) для ідентифікації виконавців рукописних текстів і підписів на документах, розв'язання діагностичних та ідентифікаційних завдань щодо копіювально-розмножувальної техніки, печаток і штампів; комп'ютерно-технічна експертиза – для встановлення обставин застосування комп'ютерно-технічних і програмних засобів. Серед інших видів судових експертиз призначають: судово-технологічну, судову інженерно-технічну, судову агротехнічну, судову сільськогосподарську експертизи.

ВИСНОВКИ

У **висновках** дисертації сформульовано наукові положення та отримано результати, що спрямовані на вирішення важливого наукового завдання щодо розроблення теоретичних засад та практичних рекомендацій з методики розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. Найсуттєвішими з них є такі:

1. Розвиток криміналістичних досліджень проблем методики розслідування службових розкрадань як за радянських часів, так і на етапі становлення ринкових засад господарювання та в сучасний період пов'язаний зі змінами у структурі та динаміці корисливих посягань на власність, що супроводжується трансформацією механізмів (технологій) їх підготовки, вчинення та приховування у сфері підприємництва, фінансовій та інших галузях економічної діяльності. Підвищена суспільна небезпека привласнення, розтрати або заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем полягає в тому, що суб'єктами їх учинення є службові особи, які порушуючи право власності, завдають збитків у великих та особливо великих розмірах і шкодять правильній діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних чи комунальних підприємств,

організацій. Такі діяння переважно пов'язані з іншими тяжкими та особливо тяжкими злочинами у сфері господарської та службової діяльності, що є складовими способів їх підготовки, учинення та приховування. Відтак, методика розслідування злочинів, передбачених ст. 191 КК України, є базовою для розслідування інших економічних злочинів, пов'язаних із корисливими посяганнями на чуже майно. Диференціація окремих (внутрішньовидових і позавидових) методик відбувається за галузевою ознакою, характеристиками способу вчинення злочинів, особою злочинця та ознаками предмету злочинного посягання, оскільки в побудованих за цим принципом методиках найбільш повно і всебічно відображено специфіку, що стосується основних елементів криміналістичної характеристики розкрадань.

2. Способи привласнення, розтрати або заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем містять низку типових схем підготовки, вчинення та приховування злочинної діяльності й різняться за формами та технологіями вчинення. З'ясовано зміст злочинних технологій способів вказаних злочинів у бюджетній сфері (44 % кримінальних проваджень), торговельній (38 %), у сфері будівництва (10 %), лісового господарства (4 %), банківській (3 %). Встановлено, що особливу небезпеку становлять розкрадання, вчинені стосовно бюджетних коштів, а також з використанням електронних розрахунків або інших засобів доступу до систем банківських переказів. Підготовка до вчинення злочину може включати використання суб'єктів господарської діяльності з ознаками фіктивності, укладання фіктивних угод, відкриття рахунків у банках, підроблення документів. До способів приховування належать: фіктивне банкрутство, знищення предметів і документів, ліквідація суб'єктів господарювання, протидія проведенню перевірок, ревізій тощо. Предметами привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем найчастіше є: готівкові кошти в національній валюті (45,6 %), кошти на банківських рахунках (29,5 %), готівкові кошти в іноземній валюті (14,9 %), матеріальні цінності (10,6 %), цінні папери (2,3 %). Суб'єктів розкрадань умовно розподілено на «внутрішніх» та «зовнішніх». Близько третини злочинів цієї категорії учинено в складі групи випадкового, ситуативного, організованого та змішаного типів. Серед матеріальних слідів особливого значення набувають різні категорії документів бухгалтерського обліку та звітності, платіжно-розрахункових, електронних, а також інші категорії матеріальних носіїв інформації.

3. Виявлення ознак злочинів, передбачених ст. 191 КК України, пов'язано із поєднанням процесуальних дій з методами криміналістичного аналізу документів, проведенням ревізій (зустрічних перевірок) та заходами контролю наявності та обігу товарно-матеріальних цінностей і грошових коштів. З урахуванням характеру початкової інформації про кримінальне правопорушення та джерела її надходження, доповнено перелік обставин, що підлягають з'ясуванню у зв'язку зі встановленням події розкрадання, причетності до злочину конкретних осіб, розміру завданої шкоди. Особливого значення в цьому набуває взаємодія слідчого зі співробітниками підрозділів Держфінінспекції, організація якої потребує правового вдосконалення, у зв'язку з чим запропоновано зміни та доповнення до

КПК України (ст. 36, 40, 93, 99) щодо врегулювання питань проведення ревізії та інвентаризації як засобів збирання доказів.

4. Послідовність і спрямування слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій у типових ситуаціях початкового етапу розслідування розкрадань залежить від джерела початкової інформації про злочин (46,4 % слідчих), суб'єкта виявлення ознак злочину (32,5 %), статусу та повноважень осіб, які причетні до злочину (24,8 %), категорії потерпілого (10,9 %). Запропоновано типові версії за виявленими фактами приховування недостач, виокремлено можливі напрями їх перевірки, зокрема шляхом планування слідчих (розшукових) дій з метою виявлення співучасників, корупційних зв'язків підозрюваного, відшкодування шкоди, завданої злочиним.

5. Під час розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем слідчі найчастіше взаємодіють з підрозділами Держфінінспекції, Державної служби боротьби з економічною злочинністю (нині – Департаменту протидії злочинності у сфері економіки) та Експертної служби МВС України переважно у формах: спільного розгляду заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, матеріалів оперативно-розшукової діяльності; роботи у складі слідчо-оперативних груп; виконання співробітниками оперативного підрозділу письмових доручень про проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій. З метою удосконалення взаємодії в системі МВС України доцільно запровадити спеціалізацію підрозділів слідчих управлінь (відділів) ГУМВС, УМВС та слідчих територіальних органів внутрішніх справ для розслідування кримінальних правопорушень зазначеної категорії.

6. Під час обшуку (проводився у 78 % вивчених кримінальних проваджень) тимчасово вилучають: документи підприємств, установ та організацій (59,6 %), предмети та документи, що зберегли сліди злочину (40,4 %) або з ознаками речових доказів (33,4 %), знаряддя й засоби вчинення злочину (16,2 %), комп'ютерну техніку (5,3 %). Окрему увагу зосереджено на рекомендаціях щодо огляду документів як найбільш поширеного засобу збирання доказів розкрадань. Підкреслено важливість залучення спеціалістів та застосування ними технічних засобів під час огляду комп'ютерів (їх мереж та комп'ютерних систем). Особливості допиту свідків, що впливають на обрання тактичних прийомів, визначаються статусом допитуваних осіб, характером зв'язків з підозрюваним (фігурантом), їх можливою причетністю до вчинення фінансових, дисциплінарних та інших правопорушень. Тактичні прийоми допиту підозрюваних залежать від ситуації допиту (конфліктної або безконфліктної). Конфліктні ситуації здебільшого пов'язані з наданням допитуваному неправдивих показань (69,5 %) та відмовою від дачі показань (29,8 %).

7. Призначення судових експертиз вважається найбільш ефективною формою використання спеціальних знань під час досудового розслідування розкрадань (53,3 % опитаних слідчих). Найчастіше призначаються: судово-економічні експертизи (судово-бухгалтерська, судова фінансово-економічна) для усунення суперечностей між матеріалами документальної перевірки (ревізії)

та кримінального провадження, встановлення правильності та повноти застосованих методів документальної ревізії, підтвердження результатів документальної перевірки щодо характеру та розміру матеріальної шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, криміналістичні експертизи (судово-почеркознавча, техніко-криміналістична експертиза документів) для ідентифікації виконавців рукописних текстів і підписів на документах, розв'язання діагностичних та ідентифікаційних завдань щодо копіювально-розмножувальної техніки, печаток і штампів, комп'ютерно-технічна експертиза – для встановлення обставин застосування комп'ютерно-технічних і програмних засобів. Специфічними є й інші види судових експертиз у цій категорії кримінальних проваджень: судово-технологічна, судова інженерно-технічна, судова агротехнічна, судова сільськогосподарська.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Кулик С. С. Предмет привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем / С. С. Кулик // Митна справа : наук.-аналіт. журн. з питань митної справи та зовнішньоекономічної діяльності. – Львів, 2012. – № 2 (80), Ч. 2, Кн. 1. – С. 224–229.
2. Кулик С. С. Загальна характеристика способів привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем / С. С. Кулик // Митна справа : наук.-аналіт. журн. з питань митної справи та зовнішньоекономічної діяльності. – Львів, 2012. – № 3 (81), ч. 2, кн. 1. – С. 88–93.
3. Кулик С. С. Ревізія як спосіб виявлення привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем / С. С. Кулик // Підприємництво, господарство і право : наук.-практ. господ.-правовий журнал. – Київ, 2012. – № 9. – С. 134–137.
4. Кулик С. С. Особливості обшуку під час досудового розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем / С. С. Кулик // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ : наук. журнал. – Київ, 2013. – № 1 (86). – С. 232–240.
5. Кулык С. С. Компьютерно-техническая экспертиза как форма использования специальных знаний при расследовании присвоения, растраты имущества или завладения им путем злоупотребления служебным положением по законодательству Украины / С. С. Кулык // Право и политика : науч.-метод. журнал. – Бишкек, 2014. – № 1. – С. 221–224.
6. Кулик С. С. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем / С. С. Кулик // Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 95-річчю з дня народж. проф. М. В. Салтєвського (1917–2009), (Одеса, 2 листопада 2012 року). – О. : Фенікс, 2012. – С. 392–395.
7. Кулик С. С. Обстановка вчинення злочину як елемент криміналістичної характеристики привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом

зловживання службовим становищем / С. С. Кулик // Розкриття злочинів за новим Кримінальним процесуальним кодексом України : зб. матеріалів наук.-практ. конф., (Київ, 8 листопада. 2012 року). – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2012. – С. 139–141.

8. Кулик С. С. Підготовка до комп'ютерно-технічної експертизи при розслідуванні привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем / С. С. Кулик // Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії : зб. наук. праць за матеріалами I Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Переяслав-Хмельницький, 29–30 квітня 2014 року). – Переяслав-Хмельницький, 2014. – С. 116–117.

9. Кулик С. С. Документи як джерела доказової інформації при розслідуванні привласнення, розтрата майна та заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем / С. С. Кулик // Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії : зб. наук. праць за матеріалами VIII Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Переяслав-Хмельницький, 29–30 листопада 2014 року). – Переяслав-Хмельницький, 2014. – С. 196–198.

10. Кулик С. С. Спосіб привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем як елемент криміналістичної характеристики / С. С. Кулик // Проблемні аспекти експертної практики : матеріали круглого столу (м. Київ, 4 грудня 2014 року). – К: ННПФЕКП НАВС, 2014 – С. 151–153.

11. Кулик С. С. Особливості предмету привласнення, розтрата майна та заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем / С. С. Кулик // Актуальні питання теорії і практики криміналістичної науки : зб. Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 23 січня 2015 року). – К: Нац. акад. внутр. справ, 2015 – С. 288–291.

12. Розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з фіктивним підприємництвом та діяльністю «конвертаційних центрів» : метод. рек. / [Чернявський С. С., Вознюк А. А., Кулик С. С. та ін.]. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2015. – 70 с.

АНОТАЦІЯ

Кулик С. С. Розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Академія адвокатури України, Київ, 2015.

У дисертації розроблено теоретичні положення та практичні рекомендації щодо методики розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. Визначено місце цієї категорії кримінальних правопорушень у структурі злочинів проти власності, розкрито

зміст та зв'язки елементів їх криміналістичної характеристики. Виокремлено особливості виявлення злочинів та організації початкового етапу їх розслідування. Розкрито порядок взаємодії слідчих зі співробітниками оперативних підрозділів, експертної служби та контролюючих органів. Запропоновано рекомендації щодо проведення слідчих (розшукових) дій, спрямованих на збирання (перевірку) доказів з матеріальних та особистісних джерел, призначення та проведення судових експертиз. Сформульовано пропозиції щодо удосконалення норм КПК України в контексті предмета дослідження.

Ключові слова: розслідування, криміналістична методика, привласнення, розтрата майна, зловживання службовим становищем, слідчі (розшукові) дії, судова експертиза, документальна ревізія.

АННОТАЦИЯ

Кулык С. С. Расследование присвоения, растраты имущества или завладения им путем злоупотребления служебным положением. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. – Академия адвокатуры Украины, Киев, 2015.

В диссертации на основе проведенных автором исследований разработаны теоретические положения и практические рекомендации относительно расследования присвоения, растраты имущества или завладения им путем злоупотребления служебным положением. Определены теоретические основы формирования криминалистической методики расследования указанных преступлений, раскрыто содержание элементов их криминалистической характеристики, в частности определены: предмет посягательства, способы подготовки, совершения и сокрытия присвоения, растраты имущества или завладения им путем злоупотребления служебным положением в различных сферах хозяйствования, личность преступника, особенности следовой картины. Выявлены методы выявления признаков указанных преступлений. Очерчены обстоятельства, подлежащие установлению, а также типичные следственные ситуации начального этапа расследования. Обозначен порядок взаимодействия следователей, сотрудников оперативных и других подразделений органов внутренних дел на первоначальном этапе расследования, рассмотрены тактика проведения отдельных следственных (розыскных) действий, порядок назначения и проведения отдельных видов судебных экспертиз.

Определено место присвоения, растраты имущества или завладения им путем злоупотребления служебным положением в структуре имущественных преступлений и доказана необходимость дальнейшего формирования видовой методики их расследования, которая содержит общие рекомендации по сбору доказательств корыстных посягательств на чужое имущество, совершенных должностными лицами путем злоупотребления своим служебным положением в различных сферах хозяйствования. Такой вывод позволяет считать ее базовой

для расследования и других родственных преступлений, предусмотренных ст. 200, 205, 209, 364, 364-1, 366, 367 УК Украины.

Предложены рекомендации по проведению ревизий, инвентаризационных и других проверок финансово-хозяйственной деятельности предприятий, учреждений и организаций (публичного и частного права) в сочетании со следователями (розыскными) действиями и негласными следственными (розыскными) действиями, истребованием (изъятием) и криминалистическим исследованием документов, получением заключений экспертов различного профиля.

Определены организационные основы взаимодействия органов досудебного расследования, оперативных служб и специалистов разных отраслей знаний при реализации материалов проверок, собирании и проверке доказательств на стадии досудебного расследования, участии представителей уполномоченных субъектов в отдельных следственных (розыскных) действиях, проведении внеплановых проверок, взаимном консультировании. Предложено законодательно усовершенствовать порядок проведения ревизий путем внесения соответствующих изменений в Закон Украины «Об основных принципах осуществления государственного финансового контроля в Украине» и урегулировать проведение инвентаризации внесением изменений в соответствующие статьи Уголовного процессуального кодекса Украины.

Аргументировано, что наиболее распространенными следственными (розыскными) действиями при расследовании указанных преступлений являются обыск, осмотр и допрос. Определена тактика подготовки к их проведению, приемы непосредственного проведения и действия следователя по оформлению полученных результатов. Изложены особенности назначения и проведения судебных экспертиз при расследовании указанных преступлений, акцентировано внимание на участии в этой стадии специалиста для оказания помощи следователю.

Проведенные исследования дали возможность сформировать теоретические положения и практические рекомендации относительно расследования присвоения, растраты или завладения имуществом путем злоупотребления служебным положением. Решение указанных задач направлено на развитие криминалистической методик, совершенствование практической деятельности по расследованию преступлений.

При подготовке работы использованы обобщенные результаты изучения материалов 232 уголовных производств (дел) о присвоении, растрате имущества или завладении им путем злоупотребления служебным положением, а также сводные данные социологического опроса 302 следователей органов внутренних дел со всех регионов Украины.

Ключевые слова: расследование, криминалистическая методика, присвоение, растрата имущества, злоупотребление служебным положением, следственные (розыскные) действия, судебная экспертиза, документальная ревизия.

SUMMARY

Kulyk S. S. Investigation of property appropriation and conversion or embezzlement. – Manuscript.

The thesis for the degree of candidate of law, specialty 12.00.09 – criminal procedure and criminalistics; forensic expertise; operational search activity. – Academy of Advocacy of Ukraine, Kyiv, 2015.

Thesis provides developments concerning theoretical provisions and practical recommendations for methods to be applied during investigation of property appropriation and conversion or embezzlement. The position of this crime category in the profit-based crime structure is defined; the content and the relation of its criminal characteristic elements are analyzed. The peculiarities of the crime detection and initial investigative stage organization are specified. The procedure regulating the cooperation of investigators with operative units, forensic service and regulatory bodies is thoroughly investigated. Set of recommendations concerning performance of investigative activity aimed at collection of material evidence for forensic expertise is provided. Amendments to the relevant articles of the Criminal Procedural Code of Ukraine are offered.

Keywords: investigation, criminalistics method, appropriation, property conversion, embezzlement, investigative activity, forensic examination, document audit.